

Rotunda svaté Kateřiny ve Znojmě

Jedinečná stavba románské rotundy sv. Kateřiny je jedinou zcela dochovanou památkou přemyslovského knížecího hradu ve Znojmě, založeného patrně již knížetem Břetislavem I. jako součást opevnění jižní hranice přemyslovské Moravy. Po zřízení moravských přemyslovských úředů se hrad stal koncem 11. století sídlem úředního knížete a zároveň správním a církevním centrem.

Rotunda byla postavena na dominantním místě předhradí po polovině 11. století. Dobu jejího vzniku potvrdil také archeologický výzkum v letech 1987 - 1989 a následný průzkum stavebně historický, které vyloučily hypotézy o velkomoravském původu stavby. Osudy znojenské rotundy ovlivnily také složité vztahy mezi členy dynastie Přemyslovců v 1. polovině 12. století. Vládnoucí český kníže Soběslav I. zprostředkoval Konrádovi II. Znojenskému za nevěstu Marii, dceru srbského vladaře Uroše, sestru uherské královny. Při této příležitosti došlo patrně roku 1134 k úpravě rotundy a k uvedení nového patrocinia sv. Kateřiny. Původně byla svatyně zasvěcena Zvěstování P. Marie, jak to dokládá také gotický latinský nápis, objevený při restaurování maleb v roce 1949 ak. mal. Františkem Fišerem. Po roce 1226, kdy se Znojmo stalo královským městem, přestává rotunda plnit funkci velkofarního kostela a stává se královskou hradní svatyní. Král Jan Lucemburský daroval roku 1310 její patronát Jindřichu z Lipé, který ji přenechal řádu klarisek. Ty prodaly rotundu roku 1555 městu, jež v roce 1710 získalo předhradí a zřídilo zde právozárečný pivovar. Je stejně neuvěřitelné, co všechno musela vydržet právě malířská výzdoba, když uvážíme, že stavba v 19. století sloužila nejprve jako vepřinec, dále jako tančírna s výčepem, později jako košíkářská dílna a konečně jako skladiště kůží.

Teprve v 60. létech 19. století upozornil na význam rotundy kustod tehdejšího Františkova muzea v Brně Moritz Trapp. Po delších průtahách, až v létech 1891 - 1893 obnovil malby vídeňský restaurátor Theofil Melicher. Po obsazení českého pohraničí nacistickým Německem v roce 1938 v rotundě krátce restaurátorsky pracoval dr. Walliser z Vídně, který však po částečném odkryvu originálu přemyslovského cyklu z politicky motivovaného rozhodnutí tehdejší znojenské radnice práce záhy ukončil. Další restaurování tohoto vzácného výtvarného díla zajistil až po roce 1945 Státní ústav památkové péče a správce památky - Jihomoravské muzeum ve Znojmě. V létech 1945 - 1949 zde prováděl rozsáhlé restaurátorské práce ak. mal. František Fišer. Další etapu zahájil roku 1965 znojenský rodák ak. mal. Oldřich Míša a pokračovali v ní v létech 1969 - 1973 restaurátoři Pavel Lorek, Jaroslav Alt a Alois Martan (oba posledně jmenovaní konzervovali malby v roce 1988). Při této příležitosti pak bohužel, rozhodnutím orgánů památkové péče, byla střecha rotundy pokryta, místo přírodními materiály, **měděnými deskami** a maltová podlaha nahrazena **leštěnými žulovými dlaždicemi**, které podlahu neprodyšně uzavřely. Mikroklima a přirozené větrání rotundy bylo porušeno se zhoubným účinkem jak na stavbu samotnou, tak především na stav maleb. To vše bylo ještě umocněno provozem již zmíněného pivovaru v těsném sousedství rotundy. Odborné kruhy, které se pak pro již zmíněné spory o stáří rotundy začaly těmito problémy zabývat, rozhodly troubit na poplach. Zásahu na tom měli především pracovníci VÚZORT při ministerstvu kultury v osobách náměstka ústavu Ing. Vladimíra Sýkory a Ing. Antonína Krejčího, dále profesor MU v Brně Zdeněk Kudělka, pracovnice památkové

péče v Brně dr. Ing. arch. Dagmar Antošová, restaurátor ak. mal. František Sysel z Kroměříže a řada jiných.

V souvislosti s ukončením archeologického průzkumu uvnitř rotundy (1989-1990) zorganizoval v letech 1991-1992 ředitel Jihomoravského muzea ve Znojmě dr. Jiří Šuleř **nahrazení krytu střechy přírodními materiály (šindelem) a provedení nové podlahy speciálně pálenou reznou keramickou dlažbou.** A tak byla rotunda za přítomnosti významných osobností předána opět do rukou široké veřejnosti a návštěvníkům nejen od nás, ale i z celé Evropy, aby toto dílo mohli zase všichni - jako historickou jedinečnost - obdivovat.

Malířská výzdoba

Význam rotundy sv. Kateřiny spočívá především v její unikátní malířské výzdobě. Z obsahu románských maleb, pocházejících asi ještě z konce 11. století je zřejmé, že do obsáhlé náboženské tematiky jsou začleněny i dynastické motivy týkající se mýtického původu přemyslovského rodu a oslavy předurčení Přemyslovce Konráda I. Znojemského českým knížetem v roce 1091.

V kupoli, symbolizující nebeskou zónu a kosmický mír, jsou zobrazeni pod holubicí sv. Ducha čtyři inspirovaní evangelisté a apokalyptičtí andělé, pod nimiž stojí v okruhu 19 přemyslovských knížat s prvním českým králem Vratislavem a jeho nástupcem Konrádem I. jako spasení pozemšťané v nebeském městě. Přemyslovci s knížecími insigniemi (předheraldické praporce - gonfalony a štíty) jsou na jižní straně zobrazeni v pláštích jako vladaři v nástupnické posloupnosti. Celý okruh Přemyslovců je současně alegorickým obrazem seslání Ducha svatého. V zóně pod kupolí jde o zcela unikátní vyobrazení mýtu o původu přemyslovské dynastie v kontextu mýtu jarního novoročí. Na posvátnou orbu, investituru a diadémování Přemysla oráče, jež jsou archaickými rituály spojenými se zjevením - epifanií panovníka a jeho posvátnou svatbou s alegorií země (hieros gamos), navazovaly postavy osmi mýtických, pohanských českých vladařů s atributy knížecích suverénů (předheraldické gonfalony a štíty). Po stranách vítězného oblouku stojí postavy historických donátorů svatyně. Tvoří dedikační scénu ve vztahu k symbolu Boha-Otce.

Spodní pořadí maleb tvořil cyklus z Kristova mládí, počínaje částečně dochovanými obrazy Zvěstování P. Marie, Navštívení, Narození Páně, Zvěstování pastýřům a Klanění tří králů. V konše apsidy byla vyobrazena Deesis: Maiestas Domini (Bůh Vševládce - Pantokrator v kruhové mandorle nesené anděly) provází po stranách P. Marie a sv. Jan Křtitel, při vítězném oblouku pak poprsí 12 andělů, mezi nimiž bývala vepsána jména proroků. Nápis po obvodu vyjadřoval patrně oslavný epitheton Krista. Na stěnách apsidy bývalo původně dvanáct apoštolů v arkádách.

Románské malby jsou provedeny technikou fresco-secco v barevném souladu žlutě, okru, červeně, modři a zeleně, běloby zanikly. Obrysy postav tvořila červená nebo okrová předkresba štětcem na polozaschlou omítku. Plochy pak byly vyneseny barvami rozpouštěnými ve vápenné vodě. Po zaschnutí pak byly objemy provedeny temperou.

Díky unikátnímu cyklu románských fresek byla znojemská rotunda, významná součást evropského kulturního dědictví, prohlášena dne 30. března 1962 národní kulturní památkou. Románská rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě patří mezi nejstarší výtvarné a

architektonické doklady českého státu s hlubokým národně a státně politickým významem. Symbolizuje ideu české státnosti.

Spory o skutečné stáří

Většina odborníků (J. Mašín, A. Friedl, A. Merhautová, B. Krzemieńska, D. Třeštík) se domnívá, že byla postavena v první polovině 11. století a veškeré malby provedeny najednou a současně až v roce 1134, kdy měla být teprve zaklenuta.

J. Zástěra (1986, 1990) na základě výkladu maleb předpokládá její vznik společně s malbami ve druhé polovině 9. století za krále Rostislava, v roce 1134 po zaklenutí doplněn jen 4. pás s vyobrazením pražských Přemyslovců a malby v kupoli.

L. Konečný (1997) klade stavbu rotundy do 2. poloviny 11. století a její kompletní výmalbu na začátek 90. let 11. století.

Nejnověji se ikonografií maleb, dobou jejich vzniku i stářím rotundy samotné zabýval **P. Šimík** (1999, 2000). Na základě výsledků archeologického průzkumu rotundy (B. Klíma 1989-1990), studia maleb, srovnání s jinými soudobými stavbami a po kritickém zhodnocení všech dosavadních hypotéz se domnívá, že starší rotunda asi ze závěru první třetiny 10. století, pobořená snad v polovině 10. století Maďary (podobně jako sousední velkomoravské hradiště sv. Hypolita), byla opravena, zaklenuta, nově omítnuta a celá vymalována (I. etapa výmalby) buď již za knížete Boleslava II. (snad v souvislosti s obnovením moravského biskupství 973-976), anebo nejpozději za kníže Břetislava v letech 1019-1034, kdy byl „správcem“ Moravy (což je nejpravděpodobnější). V letech 1035-1055 (II. etapa), po získání pražského stolce, opět Břetislav, a to s naprostou jistotou, dal malby doplnit (přemalba severní poloviny 4. pásu maleb) a konečně v roce 1134 (III. etapa) Soběslav I. výmalbu rotundy dokončil (přemalba jižní poloviny 4. pásu maleb) a uvedl do dnes známé podoby.

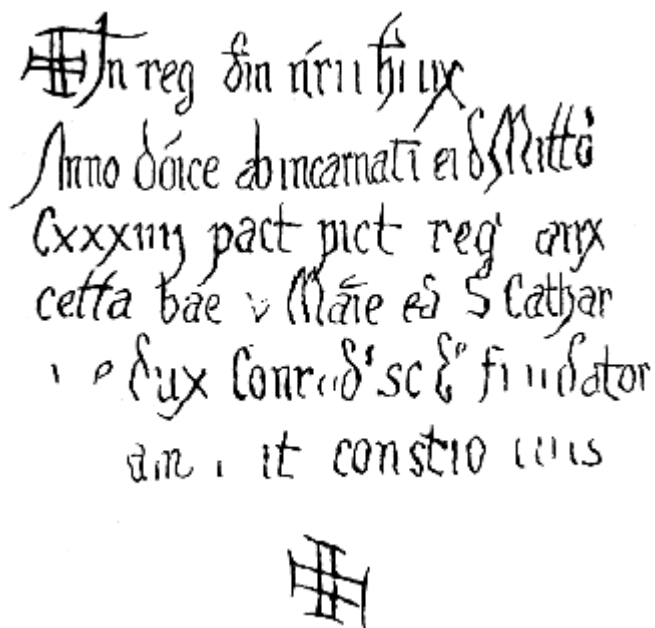
Systém Hanwell

Mikroklima interiéru rotundy je nepřetržitě monitorováno a vyhodnocováno speciálním radiotelemetrickým systémem.

Komponenty systému v rotundě tvoří telemetrické jednotky (vstupní čidla), které snímají údaje o relativní vlhkosti, teplotě vzduchu uvnitř a vně objektu, o teplotě povrchu stěny a parametry osvětlení. Tyto údaje jsou periodicky radiovým přenosem předávány řídicí jednotce ARCHITECT, umístěné mimo objekt rotundy, kde jsou vyhodnocovány a porovnávány s nastavenými limitními stavy sledovaných parametrů. Zjistí-li systém, že rozdíl teplot povrchu stěny a rosného bodu se blíží stavu, kdy dochází ke kondenzaci vodních par na stěnách, vydá povel k signalizaci obsluze návštěvnického provozu a po dobu trvání nepřijatelných hodnot je provoz zastaven.

Digitalizace nástěnných maleb v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě

Novou etapu v historii znojmské rotundy zahájil v roce 1996 společný projekt Jihomoravského muzea ve Znojmě a pražského Ústavu pro klasická studia Akademie věd ČR. Cílem tohoto v evropském měřítku jedinečného projektu je vytvořit kompletní digitální dokumentaci k stavebně - historickému vývoji rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě, tj. za pomoci moderních počítačových metod především zdokumentovat, odborně zpracovat a v CD-ROM formě zpřístupnit její malířskou výzdobu. Prvním krokem bylo pořízení digitálních obrazových záznamů zachycujících v úplnosti reálný stav vnitřní výzdoby rotundy k 1. říjnu 1996. Tuto technicky náročnou operaci realizovali pracovníci oddělení digitální fotografie akademického vědeckého programu *Clavis monumentorum litterarum (CML)* R. Soukup a J. Stupka pomocí špičkové švýcarské digitální fotokamery SINAR E, prvního a dosud jediného zařízení tohoto druhu v České republice, které slouží k digitálnímu dokumentování kulturněhistorických památek na vědeckém základě. Výsledky této práce - obrazové záznamy o celkové kapacitě 20 GB - byly fixovány na CD-ROM a uloženy v digitálním fotoarchivu programu *CML*. Kromě toho, že je využívá širší badatelská veřejnost a jsou základem pro prezentaci nástěnných maleb v "klasických" tištěných materiálech a ve filmu, jsou v rámci již zmíněného projektu dále vyhodnocovány, upravovány a srovnávány s již dříve pořízenou obrazovou (fotografickou) i textovou dokumentací. V další fázi se připravuje dosnávání některých detailů (tzv. "temných míst") přímo ve znojmské rotundě, mj. i **proslulého nápisu** (obr. 1), čímž by měly být vytvořeny předpoklady pro jeho definitivní rozluštění a objektivní interpretaci. Digitálním zdokumentováním nástěnných maleb byl učiněn první krok ke komplexnímu zpracování všech dostupných textových a obrazových informací o znojmské rotundě sv. Kateřiny a k důstojné prezentaci této výjimečné památky evropského výtvarného umění ve formě CD-ROM publikace.

Obrázek 1 - Nápis

Románská rotunda ve Znojmě

Ikonologie maleb a architektury

Lubomír Jan Konečný

Románská rotunda ve Znojmě - anotace

Raněrománská rotundy sv. Kateřiny na znojmském hradě, pocházející z 11. století, je naší nejstarší Národní kulturní památkou a také nejstarší stojící, téměř intaktně dochovanou svatyní na Moravě. Její nástěnné malby - v mnoha směrech evropsky unikátní - byly téměř po dvě staletí předmětem diskusí mnohých odborníků, které dosud nejsou uspokojivě ukončeny.

Monografie přináší novou uměleckohistorickou interpretaci této památky v komplexním pohledu. Kromě souhrnu dosavadních poznatků je rozsáhlá problematika její architektury a maleb analyzována v celoevropském kontextu, což vede k objasnění původní podoby a funkcí rotundy, jakož i obsahu a doby vzniku maleb, do jejichž náboženského programu je unikátně začleněno dynastické téma Přemyslovců.

Zdroje:

www.znojmskarotunda.com

www.branapamatek.cz

www.rotrekl.cz

www.znojmocity.cz

www.znojmuz.cz

www.kosmas.cz

Ve stínu Rotundy

Alena Matěchová

Jaro 1968

První vzpomínka? Vlastně si nejsem jistá, je-li to moje skutečná první vzpomínka, nebo vzpomínka na mámino vyprávění. Je jarní den, svítí slunce, musím kličkovat mezi kalužemi. Běžím. Máma zůstává za mnou, přestože nemohu běžet rychleji, než ona jde - jsou mi asi tři roky. Vlevo koutkem oka vidím vysoká okna, všude kolem se líně válí mně už známá vůně, vpravo otevřené dveře. Stihnu nakouknout dovnitř, jede tam pás s prázdnými lahvemi, rachotí. Kouknu před sebe a stále v běhu se vyhnu kaluži. Postava na konci cesty mi jde důvěrně známým, trochu frajerským krokem vstříc a volá. Radostně, ale i tak nějak výstražně. Na sobě mám bílé punčocháče a světlý kabátek. Zaslechnu Alenko! a snažím se zrychlit. Nevyplatí se mi to a padám. Táta najednou stojí u mě, přestože před chvílí byl daleko přede mnou. Zvedá mě z kaluže. Punčocháče a kabátek zepředu jsou celé mokré, na levé noze mám díru přes celé koleno. Kupodivu mě vezme do náručí, i když musí vědět, že se ode mě umaže. Brečím. Nic mě nebolí, ale je jasné, že půjdeme hned domů. V mokrému a s dírou k rotundě nemůžu. Přitahuje mě jako magnet. Mají ho v sobě všechny staré zdi, ale rotunda nejsilnější. Někdy se mi zdá, že mě snad ani nepustí domů. Nechce se mi od ní. Táta mě postaví na zem, jde zpět a zamyká dveře, za kterými se vaří pivo. Máma mě bere za ruku. Otočíme se a jdeme k velké bráně, kterou jsme přišly. Táta nás dojde a volá něco do okénka na vrátného. Když se otočím, zahlédnu ještě rotundu škvírou mezi zavírající se pivovarskou bránou. Příkazuju si otočit hlavu směrem domů. Najednou je mi zima a bolí mě koleno.

Léto 2005

Horký letní den, každoroční prázdninová návštěva rodičů a rodného města. Stojím s dětmi před bránou pivovaru. Je zavřená, tudy už se k rotundě nechodí. Jdeme opravenou královskou cestou podél pivovarské zdi. Lapám zpoza zdi tu těžkou nasládlou vůni. Za chvíli se otevírá pohled do údolí řeky Dyje, dojíámá mě. Zrychlím, aby to děti neviděly. Zbytečná starost. Mají dost, sotva se vlečou. Koupaliště je slíbené až po rotundě. Jsme u ní. Cítím vzrušení, konečně se podívám dovnitř! U pokladny zjišťuju, že vstupenka stojí 90 pro jednoho a volný čas prohlídky bude až za 2 hodiny a patnáct minut. Nejstarší Martin kope do kamínků, mlčí a nechává rozhodování na mě. Ráno jsem řekla, že tobogán bude až po rotundě a ještě pod podmínkou, že nikdo nebude remcat. Tereзка má žízeň a potenciální prvňák Vašek potřebuje čurat. Paní v pokladně mě upozorňuje na informativní film pro ty, kteří se nedostanou dovnitř. Běží pořád dokola vedle v místnosti. V tomhle vedru ale ani já nechci sedět hodinu před televizí. Všude je plno lidí. Dávám Terezce peníze na pití a jdu s Vašíkem najít záchod. Martin se odvážně zeptá, jestli nenecháme prohlídku na příští rok. Řeknu asi jo a koukám na odporný vysoký zelený plot, oddělující rotundu od pivovaru. Nějaké dítě volá mámu. Otočím se. Vašík běží, za ním Tereзка nese opatrně pití v kelímku. Zamávám. Vašík padá a nevstává. Jsem u něj a zvedám ho ze země. Brečí. Beru ho do náručí a krvavé koleno mi dělá flek vpředu na tričku. Martin řekne neřvi a Tereзка mu rychle dává napít. Stavím ho na zem. Dělá, že kulhá. Víím, co chce slyšet a řeknu to. Koupaliště je okamžitě začne přitahovat jako magnet, přestože je až na druhém konci města. Kouknu na rotundu. Na okamžik mi není vedro a jsou mi tři roky. Pak slyším mami!, dojdou děti a začnu přemýšlet, kde jsem zaparkovala auto.

Březen 2006

Nejnovější zpráva z internetových stránek:

Z důvodu rekonstrukce střechy
provoz v roce 2006 omezen.
Rotunda bude pravděpodobně
celou sezonu uzavřena.